

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΓΚΟΣΙΟΣ

ΨΩ
ΜΙ
ΜΕ
ΖΑ
ΧΑ
ΡΗ

Μαρτυρία

ΚΑΠΑ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

ΨΩ

MI

ME

ZA

XA

PH

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΓΚΟΣΙΟΣ

ΨΩ
ΜΙ
ΜΕ
ΖΑ
ΧΑ
ΡΗ

Μαρτυρία

ΚΑΠΑ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 62030 ΚΟΝ
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 4/10/2024
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΧΙΜ. 920 ΓΚΟ

Φιλολογική επιμέλεια & Διορθώσεις
ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ

Σχεδιασμός έκδοσης
ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΙΓΚΑΣ
www.bookart.gr

Παπαρηγοπούλου 6 | 121 32 | Περιστέρι | Αττική
Τ 2105761586 & 2106859273 | Ε info@kapaekdotiki.gr
www.kapaekdotiki.gr
[fb] /Κάπα Εκδοτική | [in] Kapa_Ekdotiki | [t] @KapaEkdotiki

ISBN: 978-960-628-112-9

Κάπα Εκδοτική, 2021

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ας διευκρινίσουμε κάποια πράγματα από την αρχή. Το βιβλίο αυτό αναφέρεται στην ιδιαίτερη πατρίδα μου, ένα χωριό μικρό κι άγνωστο στον πολύ κόσμο. Ένα χωριό που βρίσκεται στην Ήπειρο, στον νομό Ιωαννίνων, 95 χιλιόμετρα μακριά από τα Γιάννενα και 36 από την Κόνιτσα, την έδρα του δήμου στον οποίο ανήκει. Είναι ένα από τα χωριά της λάγκας του ποταμού Σαραντάπορου, μιαν ανάσα από τα σύνορα με την Αλβανία, που έχουν το κοινό όνομα «μαστοροχώρια» γιατί οι κάτοικοί τους ήταν μαστόροι της πέτρας. Σήμερα, στους χάρτες και στο διαδίκτυο θα το βρείτε με το όνομα Καστανέα ή και Καστανιά. Εσείς όμως να ξέρετε πως το πραγματικό του όνομα είναι Καστάνιανη. Τούτο το βιβλίο δεν έχει καμιά πρόθεση να αφηγηθεί την ιστορία της ούτε να ψάξει για το παρελθόν της σε ιστορικές πηγές και μαρτυρίες. Δεν έχει άλλωστε τίποτα το ένδοξο και το σπουδαίο να σας αφηγηθεί.

Εγώ πάλι, που είχα την έμπνευση να σας ξεναγήσω στον μικρόκοσμο αυτού του χωριού, στα δικά μας δηλαδή δρώμενα, να ξέρετε πως το έκανα από τη θέση ενός παρατηρητή που βρίσκεται εκεί από την παιδική

του ηλικία, από τα γεννοφάσκια του ας πούμε, και μέχρι που τελειώνει το Δημοτικό σχολείο. Όλα τα υπόλοιπα που αφορούν πράγματα και καταστάσεις που προϋπήρξαν της δικής μου ύπαρξης τα μετέφερα όπως τα άκουγα από τις διηγήσεις των μεγαλύτερων και κυρίως από τον πατέρα μου που είχε το χούι να θυμάται συχνά τα παλιά.

Η πρόσκληση για μια βουτιά στον χρόνο που σας προτείνω δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα πισωγύρισμα στα χρόνια τού 1950 και τού 1960. Για τους μεγαλύτερους ηλικιακά, είναι ένα εύκολο κι ευχάριστο ταξίδι μνήμης που έτσι κι αλλιώς το κάνουν συχνά, για τους νεότερους είναι ένα παιχνίδι συμπλήρωσης παζλ φωτογραφιών σέπια, που ο καθένας ανάλογα με τις ευαισθησίες του και τη διάθεση της στιγμής βάζει τα χρώματα που θέλει.

Δεν μπορώ να είμαι ένας αντικειμενικός αφηγητής όταν είναι γνωστή η έμφυτη προδιάθεση που έχουμε ως λαός να θεωρούμε πως ό,τι έχει σχέση με μας, ό,τι εμείς οι ίδιοι φτιάχνουμε, ό,τι μας ανήκει, ε! αυτό είναι και το καλύτερο. Δεν υπάρχει σύγκριση και στην ακραία περίπτωση που πρέπει να αποδεχτούμε και κάτι άλλο, φτάνουμε μέχρι να παραδεχτούμε ότι καλό είναι κι αυτό αλλά το δικό μας είναι καλύτερο! Υπό αυτό το σοβινιστικό πρίσμα, το χωριό μας το βλέπουμε σαν το καλύτερο απ' όλα τα άλλα κι ακόμα πιστεύουμε ότι κι εμείς, ατομικά, ως κάτοικοί του έχουμε ιδιαιτερότητες που δεν τις έχει κανένας άλλος στην ευρύτερη περιοχή!

Αυτό το σύνδρομο δεν θα μπορούσα να το αποφύγω κι εγώ όταν, σκαλίζοντας τις παιδικές μου μνήμες, είπα να καταγράψω όλες εκείνες τις εικόνες που με την ίδια ένταση όλα μου τα χρόνια προβάλλονται στην οθόνη του μυαλού μου καθαρές κι ανεξίτηλες. Γιατί ο φυσικός χώρος που διαδραματίζονται τα δικά μου παιδικά χρόνια είναι η γενέθλια γη της Καστάνιανης. Και το παραμύθι της ζωής μας θέλει και τον παραμυθένιο χώρο για να δέσει. Ήταν μεγάλη τύχη να ζήσουμε τα παιδικά μας χρόνια στην Καστάνιανη εκείνης της εποχής – μιλάμε χοντρικά, τα χρόνια από τα μέσα της δεκαετίας τού '50 μέχρι το τέλος της δεκαετίας τού '60. Αν αυτό συνέβαινε νωρίτερα, θα υποφέραμε από την πείνα και τα δεινά του πολέμου, αν συνέβαινε αργότερα, θα βιώναμε την παρακμή.

Ζήσαμε ανέμελα σ' έναν κόσμο που έφτανε μέχρι τις γύρω βουνοκορφές, μέχρι εκεί δηλαδή που μπορούσαμε να δούμε, εισπράττοντας αγάπη και προστασία από τη φυσική παρουσία των γονιών, των μπαρμπάδων και των παππούδων μας. Ζήσαμε παίζοντας στη φύση, φτιάχνοντας παιχνίδια με τη φαντασία μας, τα δένδρα και τα χαλάσματα. Τα πραγματικά παιχνίδια δεν τα ξέραμε ούτε έφθναν στον τόπο μας. Ζήσαμε την απόλυτη ελευθερία τριγυρνώντας στα λακκούλια και σκαρφαλωμένοι στα δένδρα, από το πρώτο φως της μέρας μέχρι που βράδιαζε – κανένας δεν μας έψαχνε και κανένας δεν ανησυχούσε. Ζήσαμε σε σπίτια που δεν κλείδωναν, εξοικειωμένοι με τα κατοικίδια ζώα με τα οποία συγκατοικούσαμε. Ζήσαμε λιτά, αφού χορταίναμε με μια φέτα ψωμί με ζάχαρη αλλά ζήσαμε χορταστικά. Τόσο που κείνα τα δέκα, δώδεκα χρόνια απ' τη ζωή μας να 'ναι ισοδύναμα με όλα τα κατοπινά μαζί.

Θα πει κάποιος πως δεν λέω και τίποτα πρωτότυπο, ο καθένας που ανατρέχει στις παιδικές του θύμισες τα ίδια θα μας πει. Ίσως να είναι έτσι, η λογική λέει πως και τα παιδιά της Πυρσόγιαννης, της Λαγκάδας και των άλλων γειτονικών χωριών, για να μην πω και όλης της Ελλάδας, παρόμοιες εικόνες θα 'χουν, τα ίδια πράγματα θα έκαναν. Δεν έχω τον τρόπο να κάνω συγκρίσεις, δεν γίνεται να έχεις ταυτόχρονα μνήμες και από δω και από κει. Εκεί που σ' έφερε η μοίρα εκεί θα ζήσεις και αυτά θα γνωρίσεις. Μπορώ όμως το δικό μου φιλμ των αναμνήσεων να το φτιάξω αφήγηση, να το καταγράψω κι έτσι να μπει στην κρίση του αναγνώστη.

Ούτε μ' ενδιαφέρει να αποδείξω ότι εμείς είμαστε οι καλύτεροι, ότι ζήσαμε τα καλύτερα παιδικά χρόνια στον ομορφότερο τόπο. Θέλω απλά να τα περιγράψω για να σωθούν σαν κομμάτι της ιστορίας του τόπου μας, για να τα μοιραστώ μ' αυτούς που θα τύχει να τα διαβάσουν και να τα αφήσω στις επόμενες γενιές, που όλα αυτά θα τους φαίνονται φολκλόρ θέμα μιας ασπρόμαυρης ταινίας.

Συγχωρείστε μου λοιπόν τον σοβινισμό κι αφευθείτε στην αποκάλυψη του δικού μου μικρόκοσμου, όπου δεν υπάρχουν σπουδαία πράγματα, επώνυμοι άνθρωποι, σοβαρά γεγονότα, μεγάλα έργα. Ζήστε τον άνθρωπο στις πραγματικές του διαστάσεις, γνωρίστε ή θυμηθείτε την εποχή

της αθωότητας που έφυγε ανεπιστρεπτί. Η μικρή μου ιστορία μπορεί να κολλάει ή να συμπληρώνει τη δική σας ή μπορεί να γίνει το όχημα που θα απογειώσει τη φαντασία σας.

Από τότε λοιπόν που ήμασταν μικροί και ζούσαμε στο χωριό, πέρασαν πολλά χρόνια και σ' αυτό το διάστημα επιβεβαιώθηκε το εφιαλτικό σενάριο της ραγδαίας παρακμής. Σήμερα, λιγостоί κι ηλικιωμένοι είναι οι κάτοικοι, κλεισμένα τα σπίτια, έρημοι οι δρόμοι, χέρσα κι εγκαταλελειμμένα τα χωράφια, τα χαλάσματα δύσκολα τα βλέπεις γιατί σκεπασμένα από βούζια και βατσουνιές είναι. Μια εικόνα που δεν αφορά μόνο το χωριό μας αλλά όλα τα χωριά της ευρύτερης περιοχής. Μια εικόνα που αλλάζει για καμιά δεκαριά μέρες τον χρόνο, τις μέρες του Δεκαπενταύγουστου κυρίως. Τότε μαζεύονται αρκετές οικογένειες, ανοίγουν τα σπίτια, ακούγονται παιδικές φωνές στην πλατεία. Έστω και σαν επισκέπτες λίγων ημερών, έχουν την έγνοια να φτιάξουν ή να επισκευάσουν τα σπίτια τους. Κάποιοι μάλιστα έχτισαν και καινούργια, τα περισσότερα πέτρινα, σεβόμενοι την παράδοση του τόπου. Δεν ξέρω αν πρέπει να είμαστε αισιόδοξοι ή απαισιόδοξοι για το μέλλον. Κανείς δεν το ξέρει. Κι όπως λέει κι ο ποιητής, «η ζωή αλλάζει δίχως να κοιτάζει τη δική σου μελαγχολία». Το σίγουρο είναι ότι μαζί με τους ηλικιωμένους που «φεύγουν» χάνονται τελεσίδικα τα τραγούδια μας, οι εκφράσεις μας, τα έθιμά μας. Δεν υπάρχει γιατριά γι' αυτό, είναι μια κατάσταση χωρίς επιστροφή. Αρκεί ο καινούργιος κόσμος, τα παιδιά μας, τα εγγόνια μας να έχουν μπολιαστεί με το μικρόβιο της αγάπης για τον τόπο των προγόνων τους, να τον αισθάνονται δικό τους τόπο. Μόνο αυτό θα κρατήσει την Καστάνιανη ζωντανή.

Υπ' αυτό το πρίσμα, ίσως αυτό το βιβλίο να αποτελέσει μια παρακαταθήκη με θύμισες από ανθρώπους και πράγματα που έζησαν κι έγιναν σε τούτο τον τόπο. Κι αυτή η προοπτική είναι μια μεγάλη ικανοποίηση για μένα!

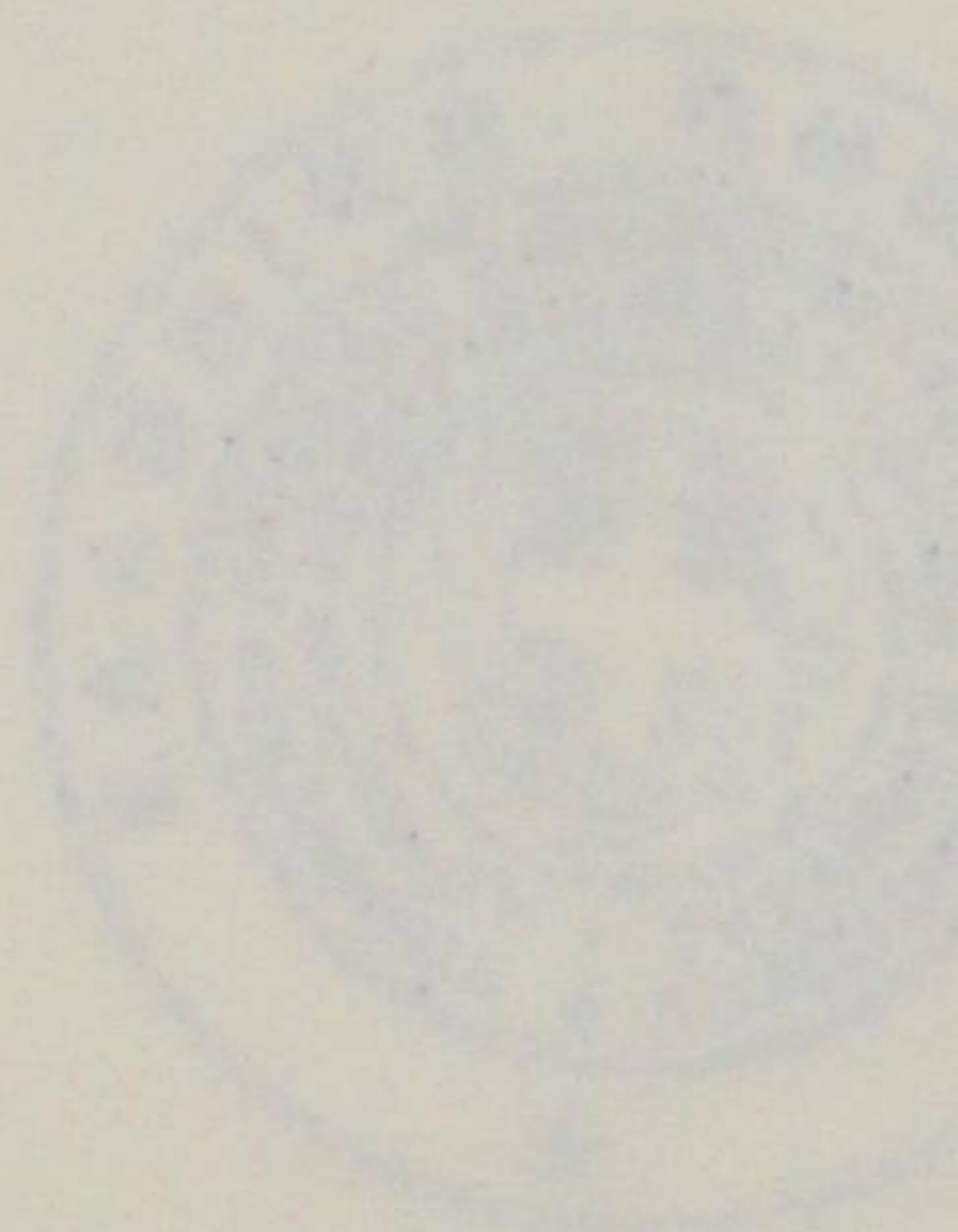
ΤΑ

ΓΕ

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

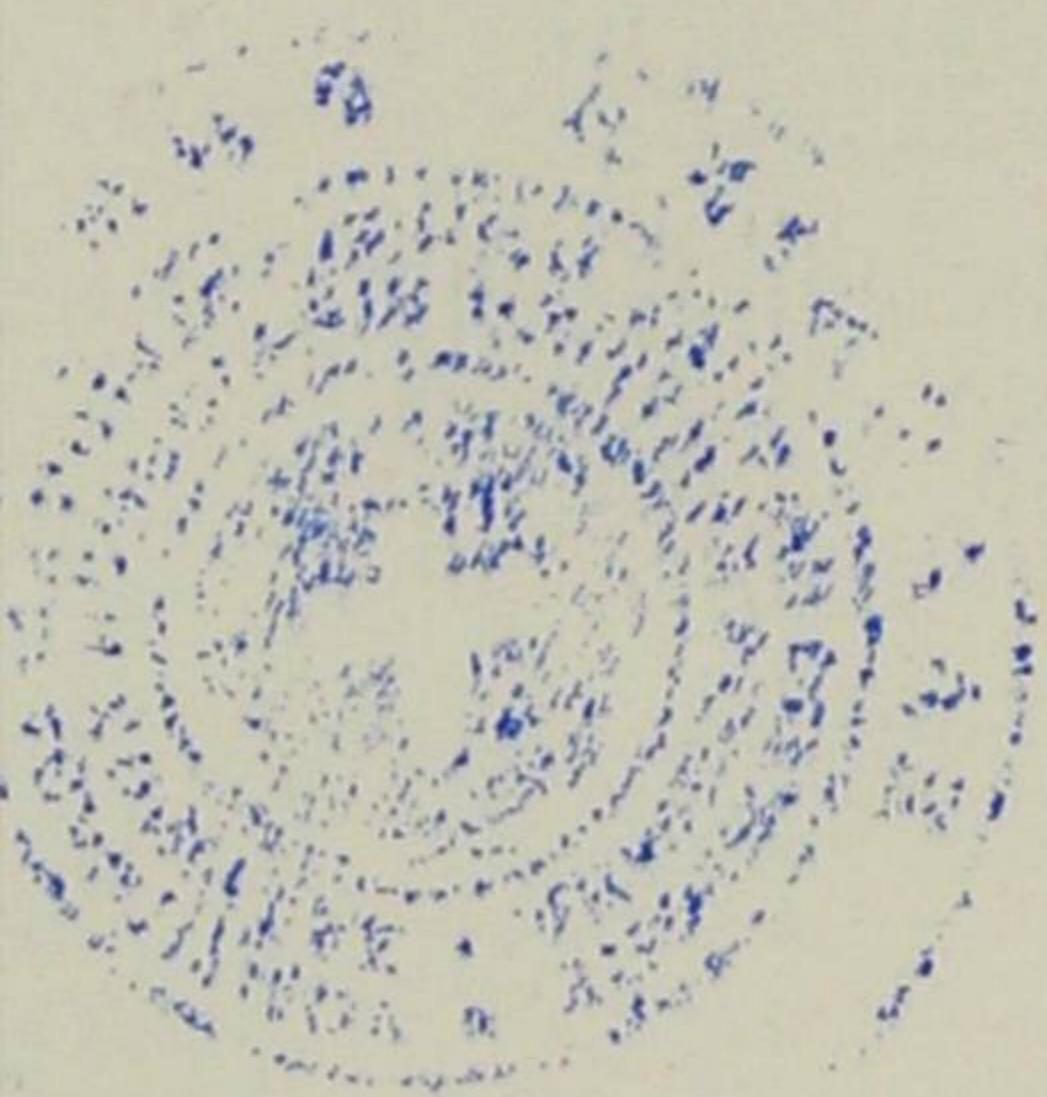
ΝΙ

ΚΑ

ΑΤ
ΛΕ
ΜΙ
ΚΑ

ΣΤΑ ΠΑΛΙΑ ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

Η Καστάνιανη δεν έχει επίσημα ιστορικά στοιχεία για να πούμε με βεβαιότητα από πότε υπάρχει. Βρίσκονται εντοιχισμένες πέτρες σε σπίτια και εκκλησίες με χαραγμένες χρονολογίες από τις οποίες η πιο παλιά είναι στην Παναγιά, με χρονολογία το 1108. Προφανώς, δεν είναι η πέτρα από την πρώτη εκκλησία που για κείνη την εποχή θα είχε γράμματα και όχι αριθμούς αλλά αντιγραφή της σε μεταγενέστερο χρόνο, όταν κτίστηκε ξανά η εκκλησία. Υπάρχουν εκτιμήσεις ότι ο οικισμός υφίσταται από το 1018 μ.Χ. αφού άλλαξε κανά δυο φορές θέσεις μέχρι να καταλήξει στην τελική, όπου βρίσκεται σήμερα. Από τις μετακινήσεις του πληθυσμού που γίνονταν διαχρονικά, κάποιοι περαστικοί από εδώ έμειναν τελικά σ' αυτόν τον τόπο και δημιουργήθηκε ο πρώτος οικισμός. Ίσως η αρχική «μαγιά» να ήταν μετανάστες από την άλλη Καστάνιανη, του Πωγωνίου, που πήγαιναν βορειότερα προς την Κοζάνη και γι' αυτό τής έδωσαν το ίδιο όνομα. Άλλωστε, στα δυο χωριά υπάρχουν ακόμα πολλά κοινά επώνυμα. Ή μήπως έγινε το αντίθετο; Ποιος να το ξέρει;

Καλύβες ήταν τότε τα σπίτια και γιδοπρόβατα έβοσκαν στα σιάδια —

όπως έκανε όλος ο κόσμος της υπαίθρου που για αιώνες με την κτηνοτροφία ασχολούνταν. Αυτές οι διάσπαρτες καλύβες με τα χρόνια συμπύχθηκαν, κυρίως από την ανάγκη να γίνουν οι κάτοικοι πιο αποτελεσματικοί στην αντιμετώπιση των ληστοσυμμοριών που λυμαίνονταν τον τόπο. Βρίσκανε αιώνες αργότερα οι παππούδες μας κάποια κομμάτια από πήλινους σωλήνες σκάβοντας τα χωράφια στον Κάμπο και συμπέραναν ότι μέσα από αυτούς έστελναν το γάλα που άρμεγαν από τα ζώα που βρίσκονταν ψηλότερα στο βουνό. Η παράδοση λέει ότι στη θέση που βρίσκεται σήμερα το εκκλησάκι του αη-Σωτήρα τα παλιά τα χρόνια υπήρχε μοναστήρι με μοναχούς και κελιά. Γύρω απ' αυτό είχαν αναπτυχθεί διάφορες δραστηριότητες και φυσικά η κτηνοτροφία. Το γάλα που μάζευαν από τα ζώα, αντί να το μεταφέρουν με δοχεία φορτωμένα στα υποζύγια, το έστελναν μέσα από ένα δίκτυο με σωλήνες από πηλό που έφτιαζαν και έφτανε εκεί που θέλανε με τη βαρύτητα. Μετά από τέτοιο χτύπημα μέσα στους σωλήνες, έφτανε και διαχωρισμένο το γάλα από το βούτυρο. Είχαν λοιπόν αναπτύξει και κάποιες τεχνικές οι πρόγονοί μας.

Από τα χαλάσματα που βρέθηκαν σε διάφορες περιοχές επιβεβαιώνεται ότι άλλαξε με τον καιρό θέσεις μέχρι τη σημερινή που έγινε μόνιμη, αφού διασφάλισε στους κατοίκους άφθονο νερό για να πίνουν αυτοί, τα ζώα και να ποτίζουν και τα χωράφια τους.

Κατά τύχη βρίσκεται κάποιο στοιχείο που δείχνει το παρελθόν μας και κυρίως τάφοι – όπως έγινε με τη διάνοιξη του αμαξιτού δρόμου στην εκκλησία του αη-Θανάση και στη θέση του αη-Νικόλα. Δεν ασχολήθηκε κανένας να δει τι έκρυβαν μέσα τους, τους μπάζωσαν και προχώρησαν στην κατασκευή του δρόμου. Κάποια τοπωνύμια ίσως να κρύβουν προέλευση και να σημαίνουν κάτι. Υπάρχει περιοχή που λέγεται Καστρί και λένε πως εκεί ήταν κάστρο που επόπτευε το πέρασμα στα στενά του ποταμού Σαραντάπορου. Μάλιστα, αυτοί που φέρονται σήμερα σαν ιδιοκτήτες του χώρου έχουν το επώνυμο Δούκας, τίτλος τιμής εκείνης της εποχής που ίσως να έχει σχέση με το παλιό κάστρο. Πιο πέρα, άλλη τοποθεσία λέγεται Γεφύρια. Δεν υπάρχει κανένα ίχνος από γέφυρες σήμερα. Όμως απ' αυτόν τον άξονα λογικά θα περνούσε η ρωμαϊκή Εγνατία Οδός ή κάποιο παρακλάδι της.

Άλλο περίεργο είναι ότι τα περισσότερα τοπωνύμια έχουν σλάβικη κυρίως ονομασία. Μαλνίτσα, Λισνίτσα, Αλατσία, Ντούμπα, Όρασια, Γκογκ, Σουρτσκό, Σέργιες, Σούκαλ, Μπούρτζουλ κλπ. Έτσι τα λέμε διαχρονικά, χωρίς να ξέρουμε τι σημαίνουν. Είναι παράδοξο να έχουν καθιερωθεί τα σλάβικα τοπωνύμια, πράγμα που σημαίνει διαχρονικότητα στην παρουσία τους και οι κάτοικοι, από τότε που υπάρχουν οργανωμένες κοινωνίες τουλάχιστον, να μη γνωρίζουν γρι από τη γλώσσα τους. Γνωρίζουμε από την ιστορία ότι εκεί, στο 600 με 900 μ.Χ. έγιναν διαδοχικές εισβολές σλαβικών φύλων στον ελλαδικό χώρο. Προφανώς, πέρασαν και από τα μέρη μας και σίγουρα έμειναν πολύ καιρό έτσι ώστε να επιβάλουν τις ονομασίες τους. Η γλώσσα μας, όπως και της ευρύτερης περιοχής, ήταν τα ελληνικά. Τα μόνα βλαχοχώρια ήταν η Φούρκα και το Ντέντσκο, που σήμερα το λένε Αετομηλίτσα. Αυτοί μιλούσαν μεταξύ τους και τα βλάχικα.

Η γλώσσα μας είναι τα ελληνικά τα οποία ο κόσμος στην καθημερινότητά του τα προφέρει με συντμήσεις, αφαιρώντας φωνήεντα από κάποιες λέξεις όπως άλλωστε συμβαίνει και πανελλαδικά. Λέμε δηλαδή σκλι αντί να πούμε σκυλί, καλότχος αντί να πούμε καλότυχος, καμάρ αντί καμάρικη κλπ. Η ιδιαιτερότητά μας είναι η χρησιμοποίηση πολλών λέξεων δικής μας έμπνευσης. Ένα πλούσιο λεξιλόγιο, που μαζί με τον τρόπο εκφοράς φτιάχνει τη δική μας ντοπιολαλιά, αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς και μοναδικό στοιχείο της ταυτότητάς μας. Ούτε και το όνομα Καστάνιανη ξέρουμε πώς προήλθε. Δεν έχει το χωριό μας δάση από καστανιές, για να πεις ότι σ' αυτό οφείλει το όνομά της. Ξέρουμε μόνο ότι όλα τα γύρω χωριά έχουν την ίδια κατάληξη -ιανη στα ονόματά τους. Πυρσόγιαννη, Βούρμπιανη, Μπλίσγιανη, Σταρίτσιανη και Στράτσιανη.

Διάλεξαν τελικά οι πρόγονοί μας τούτο το μέρος κι άρχισαν να χτίζουν μόνιμες κατοικίες και ταυτόχρονα χιλιόμετρα τοιχοποιίες για να οριζοντιώσουν τα χωράφια, αφού το έδαφος είναι επικλινές, κι ύστερα καλύβες διάσπαρτες στα χωράφια τους. Το ένα έφερνε το άλλο. Όλα πέτρινα. Η πρώτη ύλη, η πέτρα, υπάρχει άφθονη παντού. Έπρεπε να την εξορύξεις και να την πελεκήσεις ώστε να τετραγωνιστεί, για να τη χρησιμοποιήσεις. Η χρόνια ενασχόληση με τις πέτρες και το χτίσιμο τους έκανε καλούς μα-

στόρους, άρχισαν να χρησιμοποιούν την τέχνη τους και πέρα απ' το χωριό μας. Τελικά, αυτό έγινε για τους περισσότερους το κύριο επάγγελμά τους. Η κτηνοτροφία συρρικνώθηκε σε οικιακό επίπεδο κι ασχολήθηκε μ' αυτήν μόνον ο γυναικείος πληθυσμός.

Άρχισε να διαμορφώνεται ένας κοινωνικός ιστός. Οι οικογένειες μεγάλωναν και καινούργια σπίτια χτίζονταν. Κι όπως ήταν και ιδιαίτερα θρήσκοι, έκτιζαν κι ένα οικογενειακό εξωκλήσι ώστε έφτασαν να ζώνουν ολόγυρα το χωριό σαν μια άορατη ασπίδα θείας προστασίας. Οι οικογενειακοί δεσμοί λειτουργούσαν και στη συγκρότηση της ομάδας, τα γνωστά μπουλούκια των ανδρών που έφευγαν για να χτίσουν και σ' άλλα μέρη. Οι γυναίκες συντηρούσαν τα ζώα και καλλιεργούσαν τα χωράφια. Γιορτές, γάμοι και κηδείες αποκτούσαν όλο και ευρύτερη βάση, αφορούσαν όλο και περισσότερο κόσμο. Τραγούδια κατάλληλα για όλες αυτές τις εκδηλώσεις φτιάχνονταν στίχο με στίχο και φωνή με φωνή μέχρι να αποκτήσουν την τελική τους φόρμα, πράγμα που μπορεί να συνέβαινε στις επόμενες γενιές αφού μεταφέρονταν στόμα με στόμα από γενιά σε γενιά.

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι όλα αυτά γίνονταν στα χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας αφού όλα τα βαλκάνια ήταν μέρος της. Σ' ένα κατοχικό καθεστώς, που η ζωή σου είναι επισφαλής και εξαρτάται από τις διαθέσεις του δυνάστη, το μόνο πράγμα που σε απασχολεί είναι να επιβιώσεις και να τη βγάλεις χωρίς απώλειες. Ο καθένας ζει το σήμερα, του αρκεί ένα πιάτο φαί. Αυτό πρέπει να διασφαλίσει.

Η πρώτη απόδειξη μιας οργανωμένης κοινωνίας είναι το χτίσιμο του λατρευτικού της χώρου. Εμείς ξέρουμε ότι υπάρχει η ονομασία αη-Νικόλας σε ένα πλάτωμα στην είσοδο του χωριού από τον δημόσιο δρόμο. Ίσως εκεί να χτίστηκε η πρώτη εκκλησία κι ύστερα για άγνωστους λόγους να μεταφέρθηκε στη θέση της σημερινής εκκλησίας του αγίου Νικολάου, στο κέντρο του χωριού. Ξέρουμε επίσης ότι πριν από αυτήν υπήρχε στην ίδια θέση μια άλλη, παλιά εκκλησία. Οι παππούδες μας που τη γνώρισαν την περιέγραφαν σαν μια χαμηλή και στενή εκκλησία που δεν χώραγε τον κόσμο αλλά γεμάτη με αγιογραφίες στους τοίχους. Έξω στην πλατεία υπήρχε ένας θεόρατος πλάτανος και στην άλλη γωνιά το καμπαναριό. Εκεί στα

1908, οι ξενιτεμένοι χωριανοί μας στην Αμερική συγκέντρωσαν χρήματα κι αποφάσισαν να χτίσουν στη θέση της παλιάς εκκλησίας μια καινούργια, πιο μεγάλη και πιο εντυπωσιακή. Δυστυχώς, δεν επέλεξαν μια άλλη θέση για να μην γκρεμιστεί και η παλιά. Στο πνεύμα του νεωτερισμού τής κάθε εποχής, ό,τι παλιό θεωρείται παρωχημένο που πρέπει να αντικατασταθεί. Το χειρότερο είναι ότι κόπηκε κι ο αιωνόβιος πλάτανος και γκρεμίστηκε και το καμπαναριό, που δεν επηρέαζαν άμεσα το χτίσιμο της εκκλησίας. Τουλάχιστον, φτιάχτηκε ένα εξαιρετικό κτίσμα, δείγμα γραφής των μαστόρων του χωριού μας που με σεβασμό και μεράκι έδωσαν τον καλύτερο εαυτό τους.

Για το σχολείο δεν ξέρουμε πότε και πού για πρώτη φορά λειτούργησε. Ίσως να μην ήταν και στις προτεραιότητες του κόσμου η μόρφωση εκείνα τα χρόνια. Όποιος ήθελε να σπουδάσει τα γράμματα και μπορούσε οικονομικά πήγαινε στις μεγάλες πόλεις, στα Γιάννενα, στην Κορυτσά ακόμα και στην Πόλη. Λένε για κάποιον δικό μας που τον λέγανε Νικόλαο Γραμματικό και το σπίτι του ήταν στο αλώνι δίπλα στον πλάτανο της Ράχης, πως υπήρξε ένας από τους γραμματείς του Αλή πασά. Ξέρουμε όμως ότι μέχρι τα τέλη του 1800, το σχολείο ήταν ένα κοινοτικό κτίριο στη Μεσαργιά που το λέγανε Κοτσέκι. Έγινε λένε με παρότρυνση από τον Κοσμά τον Αιτωλό που περνούσε κι απ' τα μέρη μας και επέμενε στο χτίσιμο σχολείων και στη μόρφωση των παιδιών. Το σημερινό σχολείο, όπως φαίνεται και στην εντοιχισμένη επιγραφή, χτίστηκε το έτος 1897, δίπλα στην εκκλησία. Διώροφο μεγάλο κτίσμα με τεράστια παράθυρα για να 'ναι φωτεινό και να βλέπουν καλά οι μαθητές. Στον όροφο διαμορφώθηκαν δυο αίθουσες και το γραφείο των δασκάλων και στο ισόγειο μια μεγάλη αίθουσα τελετών και μια υπερυψωμένη σκηνή για τις παραστάσεις.

Η αύξηση του πληθυσμού είχε ως αποτέλεσμα την επέκταση του οικισμού. Το χωριό μας απλώθηκε τελικά σε τρεις συνοικίες, τη Ράχη, τη Μεσαριά και την Γκάλινα. Το φυσικό τους όριο είναι τα δυο ρέματα που τις διασχίζουν. Ο Ντουρμάκος ανάμεσα στη Μεσαριά και στην Γκάλινα κι ο λάκκος της Ράχης ανάμεσα στη Μεσαριά και στη Ράχη. Τον Χειμώνα που έχουν πολύ νερό δυσκολεύεται να τα περάσεις. Πολλές φορές, ύστερα

από έντονη βροχόπτωση κατεβάζουν «φύσα» δηλαδή τεράστιες ποσότητες νερού που παρασέρνει πέτρες και ξύλα. Τότε γίνονται αδιάβατα. Η ανάγκη να υπάρχει απρόσκοπτη διάβαση σ' όλες τις καιρικές συνθήκες έκανε τους προγόνους μας να χτίσουν πέτρινα τοξωτά γεφύρια. Κι έκτισαν τέσσερα τελικά. Των Μητσαίων, της Ράχης, της Γκάλινας και της Μαλνίτσας.

Χτισμένα τα σπίτια στις πλαγιές του βουνού μας, της Γύφτισσας, θυμίζουν κερκίδες αρχαίου θεάτρου έτσι όπως απλώνονται σε μορφή πετάλου. Στα δεξιά η Ράχη, στη μέση η Μεσαριά κι αριστερά η Γκάλινα όπως παρατηρεί κάποιος από το κέντρο της φανταστικής σκηνής. Το σχήμα δημιουργείται από το ανάγλυφο του εδάφους. Αυτό επέτρεπε στους κατοίκους να έχουν οπτική επαφή μεταξύ τους, να βλέπουν κάθε στιγμή τι συμβαίνει στον απέναντι και αρκούσε να έβγαζαν μια δυνατή φωνή για να συνομιλήσουν μεταξύ τους.

Η Γύφτισσα είναι ένα κατάφυτο βουνό με δάση από βελανιδιές, οξιές, πεύκα και έλατα. Αγριογούρουνα, ζαρκάδια, λύκοι, αρκούδες κι άλλα μικρότερα ζώα ζουν εδώ. Πέρα από τη Γύφτισσα είναι το Ταμπούρι κι ακόμα πιο πέρα ο Σμόλικας, το δεύτερο ψηλότερο βουνό στην Ελλάδα. Γεράκια και σταυραετοί πλανάρουν στον ουρανό και τα βράδια το απόκοσμο κράξιμο του αγριοπετεινού διαπερνά τα σκοτάδια και φτάνει στ' αφτιά μας.

Το όνομά του το πήρε από μια γύφτισσα που ανέβαινε στην κορυφή του βουνού την εποχή που άρχιζε το παζάρι. Με φωνές, χτυπήματα τυμπάνου κι άναμα φωτιάς το έκανε γνωστό σ' όλα τα γύρω χωριά που την έβλεπαν ή την άκουγαν. Το παζάρι γινόταν εκείνα τα χρόνια στην περιοχή που βρίσκεται σήμερα ο οικισμός Φυτόκ και ήταν κυρίως αγοραπωλησία ζώων μαζί με τα παρελκόμενά τους, σαμάρια, κουδούνια, κατράμι κλπ. Τώρα θα πει κάποιος, πού κολλάει η γύφτισσα σ' αυτό το πανηγύρι. Να θυμίσω απλά ότι οι βασικοί έμποροι σ' όλες τις εποχές είναι οι γύφτοι κι ακόμα σαν σιδεράδες που είναι πολλοί απ' αυτούς έκαναν χρυσές δουλειές πεταλώνοντας τα γαϊδούρια και τα μουλάρια του κόσμου. Άρα, η γύφτισσα είχε κάθε λόγο να ανεβαίνει στο βουνό και να ενημερώνει τους κατοίκους της περιοχής μας για το γεγονός αυτό.

Το βουνό μας, που στέκει αγέρωχο πάνω απ' τα σπίτια μας, ήταν ο

μεγάλος κι αστείρευτος τροφοδότης μας. Από 'κει πηγάζουν τα νερά που φτάνουν στις βρύσες μας, εκεί κόβαμε τα ξύλα για το τζάκι και τη σόμπα, εκεί μαζεύαμε τσάι και ρίγανη, εκεί βγάζαμε την πέτρα για το χτίσιμο, εκεί πηγαίναμε να κυνηγήσουμε τα άγρια ζώα, εκεί βοσκούσαν τα γιδοπρόβατα και τα γελάδια μας. Εκεί, όποτε χρειάστηκε, κρύφτηκε ο κόσμος να γλυτώσει από τη μανία των επιδρομέων που έφταναν μέχρι εδώ, από 'κει και μέσα από έναν δαίδαλο ατέλειωτων μονοπατιών επικοινωνούσαμε με τα γειτονικά χωριά και τον υπόλοιπο κόσμο.

Ο δρόμος για τη Φούρκα απαιτεί μια ώρα ζόρικη ανάβαση μέχρι σχεδόν την κορυφή της Γύφτισσας κι ύστερα άλλες δυο ώρες περπάτημα αφού περάσεις από το αλπικό τοπίο στο Ταμπούρι, με χορτάρια και πηγές, όπου βόσκουν χιλιάδες γιδοπρόβατα.

Ο δρόμος για την Μπλίσγιαννη που είναι κανά δώρο περνάει απ' τον αη-Σωτήρα κι ύστερα από έναν δύσβατο γκρεμό που λέγεται Σκάλα. Οι πρόγονοί μας είχαν την υπομονή να λαξέψουν στα βράχια αναβαθμούς σαν σκαλοπάτια για να μπορέσουν να τον περπατήσουν. Και προς τις δυο κατευθύνσεις καθημερινά, άνθρωποι και ζώα πηγαινοέρχονταν. Οι Φουρκιώτες ήταν οι ραφτάδες της εποχής, έφτιαχναν ρούχα και σκεπάσματα. Οι Μπλισγιαννίτες είχαν αναπτυγμένη κτηνοτροφία. Εμείς ήμασταν οι μαστόροι που χτίζαμε τα σπίτια τους κι είχαμε και αγροτική παραγωγή. Σε μας έρχονταν να πάρουν μήλα και σταφύλια. Υπήρχε λοιπόν ένα ατέλειωτο εμπορικό αλισβερίσι που τις περισσότερες φορές γινόταν με ανταλλαγή προϊόντων.

Στο μεταξύ, η κάθε οικογένεια, το κάθε σπίτι βίωνε μια πληθυσμιακή ασφυξία. Μια τυπική οικογένεια είχε τον παππού και τη γιαγιά, πολλές φορές μπορεί να ζούσε και η προγιαγιά (η μπάμπω), τον πατέρα και τη μάνα και τα παιδιά, πολλά παιδιά, το λιγότερο πέντε, το περισσότερο δέκα με δώδεκα. Όταν τα παιδιά μεγαλώναν, παντρεύονταν και έκαναν δικές τους οικογένειες και δικά τους παιδιά ε! είναι ευνόητο ότι δεν μπορούσαν να συνεχίσουν να ζουν όλοι μαζί. Έτσι, δίπλα στο πατρικό σπίτι έκτιζαν ένα άλλο σπίτι και κάποιοι απ' αυτούς πήγαιναν να ζήσουν εκεί. Επομένως, δημιουργήθηκαν ανά γειτονιές οικισμοί της ίδιας αρχικής οικογένειας που

χαρακτηρίζονταν από το ίδιο κυρίως επώνυμο. Με τα χρόνια, τα σπίτια τους απλώθηκαν σε όλο το χωριό. Τέτοια μεγάλα σόγια είναι οι Μησιακού-λαίοι, οι Παπαχρησταίοι, οι Ντουκαίοι, οι Γκοσιάδες, οι Κολοκυθαίοι, οι Γκαραβελαίοι, οι Κεχαγαίοι, οι Γκασαίοι, οι Μηρτσεκαίοι, οι Μπιμπαίοι και οι Μουσιαίοι. Εκτός απ' τα μεγάλα σόγια, υπάρχουν επώνυμα που τα συναντάς σε λιγότερες οικογένειες ή μόνο σε μία. Τέτοια επώνυμα που υπάρχουν στις μέρες μας είναι Γκέγκας, Γάκης, Μαργαρίτης, Νταρίλης, Φακούρας, Φάκας, Κατσαρός, Ταλής, Παπαδάμος, Ραπακούσης, Καρανάσιος, Ντέμος, Παρασκευάς, Λιόλιος, Ευθυμίου, Γιούλης, Πατσιούρας, Γραβάνης, Τζιάκος, Καψιμάλης, Αναγνωστόπουλος, Μήτσης, Παπαδήμας, Πριμηκύρης, Μπακατσέλος, Καραλής, Οικονόμου, Τζιουμάκας, Τζίμας, Τσιόγκας, Πλιάμος, Ρίγγας, Ρούμπας, Μπίλης, Βασιλάκος, Λαμπρόπουλος, Παπαχαρίσης, Νάτσης, Πρέντζας, Χαραμούζας, Λάμπρου, Δάρλας, Αθανασόπουλος, Κοντοδήμος, Μπότσιος, Παπανικολάου, Σωτηρίου, Παγούνη, Κοπανάκης, Μπίκης, Καλογήρου, Τσιαλογιάννης, Καλησώρας, Χατζής, Στεργίου, Ντίκας, Χήρας, Τζιάμος, Σπυρόπουλος, Λάρης και Μπίκης. Πολλά επώνυμα που υπήρχαν στον τόπο μας έπαψαν πια να υφίστανται είτε γιατί οι οικογένειες μετανάστευσαν και δεν επανήλθαν είτε γιατί δεν υπήρχε διάδοχος ώστε να κρατηθεί το όνομα. Μας τα θυμίζουν τα χαλάσματα των σπιτιών και οι αναφορές από τους παλιότερους. Δυστυχώς, κατά πως φαίνεται, το φαινόμενο θα συνεχιστεί. Μερικά από αυτά τα επώνυμα είναι Ράμος, Σιουλής, Κουκούλης, Μακατσέλος, Μπούζας, Μάλιος, Νόλης, Βλάχος, Τάμπος, Γκουβάς, Ντέλας, Ντρούγκας, Μπέζας, Σταμπής, Τσάμης, Χάψας, Ρίζος, Γκιάτας, Παγούνης και Κληματάς. Στο παιχνίδι με τα ονόματα και τα παρατσούκλια αποδίδονται οι αλλαγές που έγιναν σε επώνυμα συν τω χρόνω. Όπως ο Μάμος έγινε Νταρίλης, ο Σκεύος Μπακατσέλος, ο Πάντος Μούσιος, ο Καραγκούνης Στεργίου και ο Τσιλιμίγκας έγινε Παπαχαρίσης.

Η συνοχή της συγγενικής αλυσίδας διασφαλιζόταν διαχρονικά με δυο σπουδαίες κοινές εκδηλώσεις. Η πρώτη ήταν η γιορτή του αγίου που έχει το εξωκκλήσι της οικογένειας. Αφορούσε βέβαια όσες οικογένειες είχαν εξωκκλήσι και το γιόρταζαν όλοι μαζί. Η κάθε οικογένεια-παρακλάδι

συμμετείχε στη γιορτινή λειτουργία που γινόταν στο εξωκκλήσι, με μια κανίστρα βρασμένο και ζαχαρωμένο σιτάρι που τη συνόδευαν τα πρόσφορα – το άζυμο ψωμί με τη σφραγίδα του σταυρού. Όμως και όλον τον υπόλοιπο καιρό επισκέπτονταν συχνά το εκκλησάκι, άναβαν τα καντήλια και φρόντιζαν για την καθαριότητα και τις τυχόν επισκευές που χρειάζονταν. Οι οικογένειες στις οποίες ανήκουν τα δεκαεφτά εξωκκλήσια του χωριού είναι:

Ο Νόλης και στη συνέχεια ο γαμπρός του ο Χρήστος Παπαχρήστος έχει το εξωκκλήσι της αγίας Παρασκευής, ο Τσιόγκας την Παναγιωπούλα, ο Βασίλης Κεχαγιάς τον αη-Σωτήρα, ο Αλέκος Γκάσιος τον αη-Χριστόφορο, ο Τσιλιμίγκας τον άγιο Χαράλαμπο, οι Καλογεραίοι τον αη-Γιώργη, οι Στεργίου την Παναγιά, ο Τόλης Ντίκας την Ανάληψη, οι Μπιμπαίοι τον αη-Δημήτρη, ο Κώστας Γκόσιος ο επονομαζόμενος και Γιορτόλης τους αγίους Αποστόλους, οι Τζακαίοι την Πεντηκοστή, ο Αναγνώστου και στη συνέχεια η οικογένεια του Βησσάρη Γκόσιου την αγία Κυριακή, οι Μησιακουλαίοι τον άγιο Αθανάσιο, οι Οικονόμου τον άγιο Παντελεήμονα, οι Κατσαραίοι την αγία Τριάδα, ο Ντάρλας τον αη-Λια και οι Μουσαίοι τον αη-Γιάννη.

Η δεύτερη ήταν το μάζεμα όλων των ενήλικων από την κάθε οικογένεια-παρακλάδι στο πατρικό σπίτι για να φάνε όλοι μαζί. Μια φορά τον χρόνο γινόταν αυτό, τότε που γιόρταζε ο άγιος-προστάτης της οικογένειας. Καλούσαν επίσης, εκτός από τους άμεσους συγγενείς και τους καλύτερους φίλους τους. Να διευκρινίσουμε ότι ο άγιος αυτός δεν είναι ο ίδιος με τον άλλον άγιο, στην περίπτωση που η οικογένεια είχε και εξωκκλήσι. Αυτό το κοινό τραπέζωμα το λέγανε, «γιορτάσια» και τη διαδικασία της πρόσκλησης, του καλέσματος το λέγανε, «κράξιμο». Μάλιστα, το κάλεσμα το έκαναν οι κοπέλες του σπιτιού ή οι νύφες του που πήγαιναν σε όσους καλούσαν ζωσμένες την ποδιά, σημάδι ότι ήδη ετοίμαζαν τα φαγητά και τους έλεγαν: «κοπιάστε να δειπνήσουμε».

Όλες λογικά οι οικογένειες του χωριού είχαν τον προστάτη τους άγιο αλλά με τα χρόνια και τη φυσική φθορά του θεσμού, ξέρουμε ποιον άγιο γιόρταζε η κάθε οικογένεια, για τους παρακάτω: όλοι οι Γκοσαίοι γιόρταζαν του αγίου Ευθυμίου. Την ίδια μέρα γιόρταζαν και οι οικογένειες Μπίλη, Καλη-

σώρα, Χαραμούζα και Πρέντζα. Είναι οικογένειες με βλάχικη καταγωγή και γι' αυτό έχουν κοινή γιορτή. Οι Φακουραίοι και οι Λιολαίοι του αγίου Σπυρίδωνα. Επειδή αυτή η γιορτή βρίσκεται μέσα στην περίοδο της νηστείας για τα Χριστούγεννα, μαγειρεύαν μόνο νηστίσιμα. Κι επειδή τα ψάρια ήταν σπάνια, αρκούσαν στον μπακαλιάρo. Τον έκαναν τηγανητό με σκορδαλιά και ριζόπιτα. Οι Γκαραβελαίοι γιόρταζαν του αγίου Αθανασίου, οι Μησιακουλαίοι της αγίας Παρασκευής, οι Παπαδημαίοι της Παναγιάς τον Δεκαπενταύγουστο. Οι οικογένειες Παπαχρήστου, Μηρτσέκη και Τζιάκου γιόρταζαν στις 8 Σεπτέμβρη, της Παναγιωπούλας. Οι Ντουκαίοι του αγίου Δημητρίου. Των Ταξιαρχών στις 8 Νοέμβρη γιόρταζαν οι οικογένειες Οικονόμου και στις 18 Νοέμβρη του αη-Μοδέστου οι Τζιομακαίοι.

Άσχετα με την οικονομική τους κατάσταση, το γεύμα έπρεπε να ήταν πλούσιο. Θα σφαχτεί ακόμα κι αν πρόκειται για το τελευταίο αρνί της οικογένειας που τους καλεί. Για τα κρασόρακα δεν υπήρχε θέμα, ήταν σε αφθονία. Άλλωστε, ο κόσμος εκείνης της εποχής ήταν λιτοδίαιτος. Μ' έναν μεζέ και μπόλικο ποτό έρχονταν γρήγορα στο κέφι και το έριχναν στο τραγούδι. Επειδή τα τραγουδούσανε καθισμένοι γύρω απ' το τραπέζι, ένα χαμηλό και στρογγυλό που το λένε τάβλα, ονομάστηκαν τραγούδια της τάβλας. Είναι αργά τραγούδια με θέματα απλά, καθημερινά κι ανθρώπινα. Τα τραγουδάνε ταυτόχρονα άνδρες και γυναίκες, μ' ένα περίεργο πάντρεμα όλων των φωνών που ομαδικά ηχούν εύηχα και διεγείρουν.

Ξεκινούσανε μ' ένα τραγούδι αφιερωμένο στον οικοδεσπότη:

«Καλά τρώμε και πίνουμε και φιλοτραγουδάμε

Κι ο νοικοκύρης του σπιτιού χρόνους πολλούς να ζήσει

Να ζήσει χρόνους εκατό να τους καλοπεράσει

Να κάνει γιους μαλάματα και γιους αρχοντοπαίδια».

Κι όταν έφθανε η ώρα να φύγουν, το τελευταίο τραγούδι που λέγανε ήταν το:

«Σταθείτε παλικάρια, σταματήσετε

Πολύ κρασί μην πιείτε και μεθύσετε

Και πέσετε στο στρώμα στο προσκέφαλο

Μάνα καημένη μάνα φ' όντας μ' έκανες

Με πίκρες με φαρμάκια με κουνάριζες
Αφ' ότ' ήμουν παλικάρι δεκαοχτώ χρονών
Την πέτρα επατούσα κι έβγαζε νερό».

Ενδιάμεσα θα ειπωθούν πάρα πολλά ακόμα που λίγο-πολύ χαρακτηρίζονταν απ' το ίδιο ηχόχρωμα. Είναι ενδιαφέρον ότι πολλά από αυτά τα τραγούδια είχαν φτιαχτεί εδώ, στο δικό μας χωριό. Με τα χρόνια, εμπλουτίστηκε η γκάμα των τραγουδιών και από άλλες περιοχές όπως τα έφερναν «με το στόμα» οι ταξιδιώτες σ' αυτά τα μέρη.

Προς το τέλος του 19ου αιώνα, η Καστάνιανη ήταν ένα μεγάλο χωριό που ξεπερνούσε τους 800 κατοίκους. Η περιοχή μας ήταν ακόμα υπό τον Οθωμανικό ζυγό, ελευθερώθηκε όπως και ο υπόλοιπος νομός, το 1913. Ήταν ένα ζωντανό χωριό με πολύ νέο κόσμο που ασφυκτιούσε στα στενά τοπικά πλαίσια. Τα διαλυτικά γεγονότα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ανάγκασαν την κεντρική διοίκηση να υιοθετήσει κάποια μέτρα που να δείχνουν ότι υπάρχει κράτος με υποχρεώσεις αλλά και δικαιώματα των πολιτών του. Έτσι, οι νέοι που έφθναν στην κατάλληλη ηλικία στρατεύονταν στον τουρκικό στρατό, μάλιστα όποιοι είχαν σπουδάσει, όπως ο Δημοσθένης Δούκας, γίνονταν αξιωματικοί.

Το μεγάλο πρόβλημα που είχε ο κόσμος στις μετακινήσεις του ήταν οι συμμορίες των ληστών που δρούσαν ανενόχλητοι στα βουνά. Έκλεβαν, άρπαζαν, έκαναν απαγωγές και ζητούσαν λύτρα. Οι πιο γνωστοί επικηρύσσονταν και αποσπάσματα κυνηγών έφθναν μέχρι εδώ να τους εξολοθρεύσουν. Η απόδειξη ότι δεν ζούσε πια ήταν το ίδιο το κομμένο κεφάλι του. Με αυτά στα χέρια πήγαιναν στην Κωνσταντινούπολη για να πάρουν την αμοιβή τους. Είχαμε και εμείς στο χωριό πρόβλημα μ' έναν θηριώδη τύπο που είχε καταγωγή απ' τους Αναγνωστοπουλαίους και ονομαζόταν Λάζος. Αυτός εκβίαζε και απειλούσε τους συγχωριανούς του για να του δώσουν ό,τι ήθελε. Μια γίδα, μια κυψέλη μελίτσια, ένα φόρτωμα καλαμπόκι. Οι κάτοικοι απεγνωσμένοι ζήτησαν τη βοήθεια των αρχών κι αυτές ανταποκρίθηκαν. Έστησαν πολλές ενέδρες για να πιάσουν τον Λάζο αλλά αυτός τούς ξέφευγε. Ένα βράδυ τον στρίμωξαν σε μια καλύβα. Στήθηκαν με τα όπλα γεμισμένα μπροστά απ' την πόρτα και τον περίμεναν να βγει.

Όταν το επιχείρησε ανοίγοντας την πόρτα πέταξε πρώτα την κάπα του. Οι Τούρκοι νόμισαν ότι ήταν ο ίδιος και άδειασαν τα όπλα τους στην κάπα. Μέχρι να ξαναγεμίσουν τους ξέφυγε πάλι. Ύστερα επέλεξαν άλλον τρόπο. Έβαλαν στο κόλπο τον Χρήστο Ρίζο που ήταν βλάμης του Λάζου και ήταν εξίσου δυνατός άνδρας. Στο σχόλασμα της εκκλησίας που συναντήθηκαν και χαιρετήθηκαν, του έπιασε δυνατά τα χέρια και δεν τα άφησε, μέχρι που πετάχτηκαν οι Τούρκοι που ήταν κρυμμένοι στο σπίτι του Ρίγγα και επιτέλους τον συνέλαβαν.

Στις υποχρεώσεις του κόσμου ήταν και η καταβολή φόρου. Κι επειδή στον τόπο μας μιλάμε για αγροτική κυρίως παραγωγή, απ' αυτήν έπαιρναν τα δέκατα. Το 1/10 της παραγωγής ήταν ο γενικός κανόνας, αυτή ήταν η συμμετοχή του. Την είσπραξη αναλάμβανε ύστερα από πλειοδοτικό διαγωνισμό ένας κατά κανόνα εύπορος κάτοικος του χωριού μας. Αυτός πλήρωνε τα συμφωνηθέντα χρήματα κι ύστερα έστηνε τους ανθρώπους του στα περάσματα απ' όπου τα φορτωμένα ζώα θα κουβαλούσαν απ' τα χωράφια τα μήλα, τα σταφύλια, τα καλαμπόκια και πάει λέγοντας. Μετρούσαν τα φορτώματα κι ο καθένας ήταν υποχρεωμένος να του πληρώσει σε χρήματα το 1/10 της συνολικής παραγωγής του.

Αυτό ήταν το κλίμα εκείνης της εποχής. Ήδη έφθαναν και σε μας οι πληροφορίες ότι από άλλα χωριά πολλοί έφευγαν μετανάστες, όχι μόνο στους παραδοσιακούς προορισμούς όπως οι παραδουνάβιες περιοχές και οι χώρες της βόρειας Αφρικής αλλά και στον καινούργιο και πιο ελκυστικό προορισμό, την Αμερική. Όπως οι περισσότεροι, δεν είχαν στον ήλιο μοίρα. Κάποιοι το τόλμησαν και έφυγαν. Τα νέα τους από τον Νέο Κόσμο έπειθαν κι άλλους να τους ακολουθήσουν. Το φαινόμενο πήρε μέσα σε λίγα χρόνια τη μορφή της επιδημίας. Δεν υπήρχε κανένα σπίτι που να μην έχει δικό του άνθρωπο ξενιτεμένο στην Αμερική.

Και να πεις ότι ήταν μια εύκολη απόφαση! Ας σκεφτούμε έναν νέο άνθρωπο της εποχής που έπαιρνε αυτήν την απόφαση. Το πρώτο που έκανε οπωσδήποτε πριν φύγει ήταν να παντρευτεί και να αφήσει έγκυο τη γυναίκα του. Ήταν η ασφαλιστική δικλείδα ότι όσο και να έλειπε ο νους του θα βρισκόταν κοντά τους, ότι κάποτε θα γύριζε πίσω. Ήξερε ότι θα τους έβλε-

πε ξανά, αν όλα πήγαιναν καλά, ύστερα από πολλά χρόνια, πέντε, δέκα ή και περισσότερα. Κι αν αυτούς το πιθανότερο ήταν ότι θα τους έβλεπε ξανά, δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι θα έβλεπε τους παππούδες του, τους θείους του, τους γονείς του. Μ' αυτή τη βαθειά συναισθηματική φόρτιση έπαιρνε με τα πόδια τον δρόμο της φυγής. Τον συνόδευαν οι δικοί του άνθρωποι για να τον ξεπροβοδίσουν μέχρι τα όρια του χωριού, εκεί μετά τον αη-Γιάννη, στη θέση Ντέρτη, που δεν είναι καθόλου τυχαίο το όνομά της. Εκεί τους χαιρετούσε και με κλάματα και βουβό πόνο συνέχιζε πια μόνος του μέχρι την Κόνιτσα. Ύστερα, αν ήταν τυχερός και έβρισκε κανένα φορτηγό, γλύτωνε τον ποδαρόδρομο για τα Γιάννενα. Απ' εκεί, με τον ίδιο τρόπο έφτανε στην Πρέβεζα. Από δω έπαιρνε το καράβι που τον μετέφερε στην Πάτρα ή στον Πειραιά. Σε ένα από αυτά τα δύο λιμάνια έπαιρνε το μεγάλο καράβι μαζί με εκατοντάδες άλλους ταλαίπωρους για να πάνε στον καινούργιο τόπο της επαγγελίας, στην Αμερική.

Δυο μήνες κρατούσε το ταξίδι αυτό. Κι όταν έφτανε εκεί... Ας σταθούμε μόνο στο πολιτισμικό σοκ που πάθαινε! Ένα χωριατόπαιδο με τον κόσμο του όλο να φθάνει μέχρι τη Γύφτισσα και τον Σαραντάπορο να βρίσκεται στη Νέα Υόρκη, να βλέπει τεράστιους δρόμους, γέφυρες, πανύψηλα κτίρια, αυτοκίνητα κι ένα πλήθος ανθρώπων με τους οποίους δεν μπορεί ούτε λέξη να ανταλλάξει!

Η σκληρή πραγματικότητα τον προσγείωνε γρήγορα. Κοινωνικός αποκλεισμός, συνθήκες διαβίωσης τραγικές κι από δουλειά, ό,τι δεν κάνουν οι άλλοι. Δεν υπήρχε η πολυτέλεια να σκεφτείς ούτε να το μετανιώσεις. Με υπομονή, επιμονή κι εργατικότητα έφτιαχναν τα πράγματα. Δυο παράγοντες ήταν αυτοί που έπαιζαν μεγάλο ρόλο. Ο πρώτος, οι συγχωριανοί που έβρισκε γιατί είχαν προηγηθεί χρονικά. Αυτοί τον βοηθούσαν μέχρι να «πάρει τ' απάνω του». Ο δεύτερος ήταν η τέχνη τους, ότι στην πλειοψηφία τους ήταν μαστόροι της πέτρας. Αυτή η ειδίκευση τους έδινε δουλειά στις κατασκευές και κυρίως στις υπόγειες γραμμές των τραινών. Στα χρόνια που ακολουθούσαν, όλα έπαιρναν τον δρόμο τους. Και δουλειά της προκοπής έβρισκαν και τη γλώσσα μάθαιναν και ρούχα καλά φορούσαν και κομπόδεμα έφτιαζαν. Όμως μια ήταν η σκέψη τους, ένας ήταν ο στόχος

τους. Να επιστρέψουν στο χωριό και να φτιάξουν καινούργιο σπίτι. Μέχρι τότε, επικοινωνούσαν με τους δικούς τους με γράμματα και τους στήριζαν οικονομικά στέλνοντας χρήματα.

Ήταν τόσοι πολλοί οι ξενιτεμένοι μας και τόσα πολλά τα χρήματα που έστελναν, που ο ταχυδρόμος τα πήγαινε στο χωριό συνοδευόμενος από χωροφύλακα για να μην τον κλέψουν στον δρόμο. Αυτά τα χρήματα συντηρούσαν τον πολύ κόσμο που έμεινε στο χωριό και βοηθούσαν την τοπική κοινωνία. Άνοιξαν μπακάλικα που πουλούσαν τρόφιμα κι εξυπηρετούσαν και πολλά γειτονικά χωριά που δεν είχαν. Οι συναλλαγές γίνονταν με το σύστημα βερεσέ. Κατέγραφε ο παντοπώλης τις αγορές που γίνονταν απ' τον καθένα κι ύστερα, όταν αυτοί θα εισέπρατταν το τσεκ, θα περνούσαν να τα ξοφλήσουν. Ο γυναικόκοσμος το πάλευε στα χωράφια. Τα μήλα μας και τα σταφύλια ήταν απ' τα καλύτερα της επαρχίας. Κάποια ποσότητα την πουλούσαν για να συνεισφέρουν στο οικογενειακό εισόδημα.

Ο υπόλοιπος ανδρικός πληθυσμός που στην πλειοψηφία του ήταν μαστόροι της πέτρας γυρνούσε σε ομάδες, τα γνωστά μπουλούκια, τα χωριά και τις πόλεις. Αυτή η δουλειά με όλες τις επιμέρους ειδικότητες —κτίστες, λιθοξόοι και εργάτες— περνούσε από γενιά σε γενιά διαχρονικά. Μόλις τα μεγάλα παιδιά τέλειωναν το δημοτικό, γίνονταν μέλη της ομάδας μαστόρων των γονιών τους. Ξεκινούσαν με απλές και βοηθητικές δουλειές, όπως το κουβάλημα της πέτρας και της λάσπης αλλά και με το μαγείρεμα των φαγητών, με το πλύσιμο των ρούχων των μαστόρων και σιγά-σιγά κοντά τους εξελίσσονταν σε τεχνίτες. Η μόνιμη ενασχόληση με το συγκεκριμένο είδος τούς έκανε καλούς μαστόρους, ίσως τους καλύτερους στην περιοχή μας. Γιατί και στα γειτονικά χωριά, με το ίδιο αντικείμενο ασχολούταν ο κόσμος. Κι όπως είναι φυσικό, υπήρχε ένας ανταγωνισμός μεταξύ τους. Η φήμη κάποιων έφτανε παντού ύστερα από ένα σοβαρό έργο που εκτέλεσαν επιτυχώς όπως το χτίσιμο ενός γεφυριού, μιας εκκλησίας, ενός μεγάλου σπιτιού.

Μετά τις απόκριες έφευγαν από το χωριό προς διάφορους προορισμούς, συνήθως χωρίς να έχουν ήδη κάποιο έργο συμφωνημένο αλλά ελπίζοντας ότι κάτι θα βρεθεί. Είτε δουλεύοντας είτε ψάχνοντας για δουλειά, οι συν-

θήκες της διαβίωσής τους ήταν πολύ δύσκολες. Δουλειά απ' τα χαράματα μέχρι που βράδιαζε, ύπνος σε πρόχειρους καταυλισμούς, το πλύσιμο των ίδιων και των ρούχων ήταν σπάνιο, το φαγητό λιτό και μετρημένο. Φεύγοντας από το χωριό, έρχονταν σε συνεννόηση με έναν από τους μπακάληδες να δίνει βερεσέ στην οικογένειά τους ό,τι θα χρειάζονταν κατά την περίοδο της απουσίας τους και όταν επέστρεφαν τον εξοφλούσαν. Η επιστροφή τους γίνονταν τις μέρες μεταξύ της γιορτής του αγίου Νικολάου και των Χριστουγέννων. Σε πολλές περιπτώσεις, εκτός από τη διασφάλιση της πίστωσης ζητούσαν από τον μπακάλη και ένα ποσό δανεικά για τα πρώτα έξοδα του ταξιδιού, τα οποία επίσης τακτοποιούσαν μόλις γύριζαν.

Όσο τα βαλκάνια ήταν στον οθωμανικό ζυγό και δεν υπήρχαν σύνορα, οι μαστόροι μας πήγαιναν για δουλειά και στην Αλβανία. Έβρισκαν πιο εύκολα εργολαβίες, τα λεφτά ήταν περισσότερα και η απόσταση μικρότερη. Λένε πως εκεί έκαναν πολλά λεφτά τ' αδέρφια Βασίλης και Γιώργος Γκόσιος. Όταν επέστρεφαν είχαν φορτωμένα τα ζώα τους με λίρες και φλουριά κωνσταντινάτα. Άλλος μάστορας με πεδίο δράσης τη Χειμάρα και το Τεπελένι ήταν ο Νίκος Ταλής. Την ίδια εποχή, πολλοί μαστόροι εξελίχθηκαν σε εργολάβους Δημοσίων Έργων και έκαναν οικοδομικά έργα, οδοποιίες και γεφύρια. Όπως το κτίριο των στρατώνων της Κόνιτσας, το Ρολόγι στην κεντρική πλατεία στα Γιάννενα, τη μονή Στομίου στην Κόνιτσα, τη γέφυρα στο Μπουραζάνι, στον Προυσό κλπ.

Ενδεικτικά να αναφέρω κάποιους από τους πολλούς μαστόρους του τόπου μας που η φήμη τους ξεπέρασε τα στενά δικά μας όρια. Όπως ο Κώστας Γκόσιος, που είχε το προσωνύμιο Γιορτόλης. Σπουδαίος λιθοξόος. Όλα τα σκαλίσματα στην κεντρική εκκλησία μας δικά του έργα είναι. Ο Γρηγόρης Τσάμης. Έκανε πολλά χρόνια στα Ιεροσόλυμα δουλεύοντας σε μια ιταλική εταιρία. Απ' αυτούς πήρε την τεχνογνωσία για την κατασκευή τσιμεντένιων σωλήνων νερού και την εφήρμοσε όταν επέστρεψε στην Καστανιανή. Σωλήνες χυμένοι σε καλούπια, σε μήκη των 50 εκατοστών με εσωτερική διάμετρο γύρω στα 5 εκατοστά και πάχος 3 εκατοστά, που η μία θηλύκωνε μέσα στην άλλη. Με τέτοιους σωλήνες φτιάχτηκαν τα πρώτα δίκτυα νερού, όπως αυτό της Ράχης που έφερνε το νερό από την Πεντηκο-

στή στο αλώνι του Παπαντούμα και αυτό της Γκάλινας, από την πηγή στο Ντιρμπούζι στη βρύση του Στεργίου. Ο Γιάννης Δούκας. Μεγάλος εργολάβος τα χρόνια εκείνα. Λένε ότι συμμετείχε και αυτός στην κατασκευή του γεφυριού της Ζέρμας πάνω από τον Σαραντάπορο. Ο Κώστας Τζιουμάκας με τα παιδιά του Αλέκο, Βασίλη και Απόστολο. Τελειομανής μάστορας, δούλεψε κυρίως στα οχυρωματικά έργα στο Ρούπελ. Είχε μεταδώσει την τεχνική στα παιδιά του αλλά ποτέ δεν ήταν ικανοποιημένος από τις επιδόσεις τους. «Γίνεται και καλύτερο», τους έλεγε για να τους παρακινήσει. Οι Αριστείδης Οικονόμου και Κώστας Μηρτσέκης. Αυτοί δούλευαν πάντα μαζί με κύριο πεδίο της δραστηριότητάς τους τον Αστακό στο Ξηρόμερο. Ο Δημήτρης Κεχαγιάς που έφτιαξε την κεντρική εκκλησία της Φούρκας. Σε μια πέτρα στην πρόσοψη της εκκλησιάς είναι σκαλισμένο το όνομά του με τη χρονολογία της κατασκευής της. Τα αδέλφια Τόλης και Θανάσης Κολοκύθας με τα παιδιά τους Γιάννη και Κώστα. Κυρίως δούλεψαν σε γεφύρια στη Θεσσαλία, τα περισσότερα στο σιδηροδρομικό δίκτυο.

Όμως, αφότου ο τόπος μας ελευθερώθηκε, σπάνια υπήρχε ειρήνη και ησυχία ώστε κάποιος να ασχοληθεί με τη δουλειά του και να προκόψει. Λίγα χρόνια μετά την απελευθέρωση και στις παραμονές του πρώτου μεγάλου πολέμου, ένα γαλλικό εκστρατευτικό σώμα ήρθε στο χωριό ως συνέπεια της διχασμένης Ελλάδας, με κυβέρνηση Βενιζέλου στη Βόρεια Ελλάδα και τη στήριξη του γαλλικού στρατού. Έμειναν εδώ αρκετά χρόνια, τόσα ώστε τα παιδιά που πήγαιναν σχολείο τότε έμαθαν γαλλικά και ήξεραν απ' έξω τη Μασσαλιώτιδα. Κάποιοι απέκτησαν και παρατσούκλια, απ' αυτά που τους έδωσαν οι Γάλλοι φαντάροι και 'μεις τα φτιάξαμε σαν να 'ταν δικά μας. Τον παππού μου τον Γιώργο Φακούρα τον φώναζαν Σουφρίγκ, μάλλον παραφθορά απ' το σουφρίρ που θα πει ταλαίπωρος. Τον Δημητρούλη Μπίμπα τον φώναζαν Γκανάτσο, απ' το γκανάς που θα πει πλακουτσοκέφαλος. Τον Κώστα Μησιακούλη τον ξέραμε σαν Μπαρό, που βγαίνει απ' το μπα-ροζ, που δηλώνει την κοκκινόξανθη απόχρωση του εφηβαίου του. Ο Κώστας Λαμπρόπουλος ήταν περισσότερο γνωστός σαν Κουκουνέτς, που βγαίνει απ' το κούκου νε, δηλαδή σαν να λέμε, «καλώς τη μύτη», γιατί προφανώς είχε η μύτη του περίεργη διάπλαση!

Δυο-τρία χρόνια μετά το τέλος του πρώτου παγκόσμιου πολέμου, οι νέοι του χωριού που ήταν στρατιώτες στάλθηκαν στη Μικρά Ασία. Αρκετοί δεν επέστρεψαν πίσω. Ο παππούς μου ο Βησσάρης ήταν ένας απ' αυτούς που πήγε, έμεινε εκεί επτά χρόνια κι ήταν απ' τους τυχερούς που γύρισε. Γύρισε αλλά κατεστραμμένος σωματικά, απ' τις κακουχίες που πέρασε, και οικονομικά, αφού δεν είχε μία. Κι ούτε μπόρεσε έκτοτε να ανακάμψει, έμεινε φτωχός και περιθωριοποιημένος. Ωστόσο, προσπαθούσε να δικαιολογήσει την κατάστασή του ότι δηλαδή είναι και θέμα τύχης να πιάσεις την καλή, χρησιμοποιώντας το παρακάτω γεγονός:

Θυμόταν έλεγε, πως ένα βράδυ λίγο πριν φύγουν από τον Πειραιά για το μέτωπο, ο συγχωριανός του Δημοσθένης Γκάσιος αντί να τους ακολουθήσει εξαφανίστηκε παίρνοντας ένα καράβι για τη Γαλλία. Αυτή ήταν η αρχή μιας πολύ πετυχημένης οικονομικά καριέρας, πρώτα στη Γαλλία εξ ου και το παρατσούκλι του —ήταν «ο Γάλλος»— κι ύστερα στην Αμερική. Όταν γύρισε μετά από πολλά χρόνια, κανείς δεν θυμόταν τι είχε συμβεί. Έκανε κι επιτυχημένες επενδύσεις στη Θεσσαλονίκη, έγινε «μέγας και τρανός». Όταν ερχόταν στο χωριό έχαιρε σεβασμού από όλους κι όταν μιλούσε όλοι σώπαιναν να τον ακούσουν. «Είδες τι είπε ο Γάλλος;», έλεγαν μετά. Ενώ όταν προσπαθούσε να πει καμμιά κουβέντα ο παππούς ο Βησσάρης δεν του έδιναν σημασία. «Τι να μας πει τώρα ο χαμένος;». Έτσι κατέληξε στο συμπέρασμα, «έχεις γρόσια, έχεις γλώσσα», που είναι μεγάλη και διαχρονικής αξίας κουβέντα!

Το μεταναστευτικό ρεύμα προς την Αμερική συνεχίστηκε ακάθεκτο αφού ήταν μια σίγουρη λύση στα οικονομικά και κοινωνικά αδιέξοδα. Κάποιοι απ' όσους είχαν πάει εκεί αποφάσισαν να μείνουν μόνιμα και τότε πήραν μαζί τους και τις οικογένειες. Κάποιοι άλλοι έφτιαξαν άλλες οικογένειες και χάθηκαν απ' τους δικούς τους. Οι περισσότεροι όμως ζούσανε με το όνειρο της επιστροφής. Κι όταν έφτανε αυτή η ώρα και γύριζαν πίσω, πάθαιναν ένα δεύτερο, μεγαλύτερο, πολιτισμικό σοκ. Έβρισκαν τη γυναίκα τους με τσπούνες και τσεμπέρια σαν γριά, αυτοί που είχαν συνηθίσει να βλέπουν κομψές και όμορφες γυναίκες, χειρόλαμπες να φωτίζουν στα σκοτάδια, αυτοί που είχαν ηλεκτρικό ρεύμα στα σπίτια τους, τα ζώα τους

να συγκατοικούν μαζί τους, αυτοί που έμεναν σε διαμερίσματα πολυκατοικιών, να κουβαλάνε το νερό απ' τις δυο-τρεις βρύσες που υπήρχαν σ' όλο το χωριό, αυτοί που είχαν το νερό στην κουζίνα και στο μπάνιο του σπιτιού τους.

Κι έκαναν αποφασιστικές κινήσεις για να τα αλλάξουν όλα αυτά, γιατί είχαν μάθει σ' άλλον τρόπο ζωής που τους άρεσε κι ήθελαν, στο μέτρο του δυνατού, να τον εφαρμόσουν κι εδώ, στο χωριό τους. Κτίστηκαν καινούργια πέτρινα σπίτια, δίπατα, με διπλές εσωτερικές ξύλινες σκάλες, με βιτρό τζάμια, με τεράστιες σάλες, με ψηλοτάβανα δωμάτια με τζάκια, με κατώγια και αποθηκευτικούς χώρους. Σπίτια που για να ολοκληρωθούν ξοδεύονταν το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων δουλειάς μιας ζωής στην Αμερική. Όσοι ταυτόχρονα είχαν την έμπνευση να επενδύσουν σε αγορές σπιτιών ή οικοπέδων στα αστικά κέντρα, διασφάλισαν και αξιοποίησαν τα χρήματά τους.

Φτιάχτηκαν με συνεισφορές υδραγωγεία, δίκτυα ύδρευσης και χτίστηκαν βρύσες στην κεντρική συνοικία της Μεσσαριάς. Όμως η επίδραση της κουλτούρας που κουβαλούσαν πια στην τοπική κοινωνία ήταν εκκωφαντική. Μια απίστευτη για την εποχή ελευθερία σκέψης και λόγου αναπτύχθηκε. Στη διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης, στη γνωριμία με τα νέα ιδεολογικά ρεύματα, στη διάθεση των παιδιών να σπουδάσουν, στην αναγνώριση του δικαιώματος των γυναικών στη χειραφέτηση. Οι άνδρες έβγαιναν στα καφενεία και στις κοινωνικές εκδηλώσεις ντυμένοι στην τρίχα, με κουστούμια, γραβάτες και καπέλα ρεμπούπλικες στο κεφάλι. Φουστανέλες, φλοκάτες και λιόπες φορούσαν μόνο οι γέροι κι οι γριές. Ο νέος κόσμος ντυνόταν ευρωπαϊκά. Οι κοπέλες φορούσαν θαυμάσια ρούχα που στέλνονταν από συγγενείς στην Αμερική, χτενίζονταν στη μόδα, ερωτεύονταν, αρραβωνιάζονταν κι αν δεν ταίριαζαν χώριζαν, χωρίς να σοχάρεται κανένας.

Μουλάρια φορτωμένα με κότες απ' την Μπλίσγιανη έρχονταν παραγγελιά για να γίνουν μεζέδες και οι οργανοπαίχτες έτρεχαν δεξιά κι αριστερά να συνδράμουν στο κέφι που, πότε στο ένα και πότε στο άλλο σπίτι, άναβε. Στα γραμμόφωνα που τα κούρδιζαν κάθε τόσο γυρνώντας τη μανιβέλα, γρατσούνιζονταν απ' τις χοντρές βελόνες οι δίσκοι για να παίξουν

τα τραγούδια. Δίσκοι με ελληνικά τραγούδια, με δημοτικά και ρεμπέτικα άσματα ηχογραφημένα στην Αμερική που είχαν φέρει στοίβες μαζί τους.

Σε κάποιους, τα ονόματα αντικαταστάθηκαν με τα παρατσούκλια που είχαν στην Αμερική και ελληνοποιήθηκαν με το πέρασμα του χρόνου. Τον μπάρμπα-Τάκη Μησιακούλη τον έλεγαν Σιόρ κι αυτό προέκυψε απ' το short που θα πει κοντός γιατί όντως ήταν κοντός. Οι δικοί μας όμως το σορτ το έφτιαξαν σιόρ, όπως το άκουγαν και του κόλλησαν το όνομα, ο Σιόρς! Και κοντά σ' αυτόν βάφτισαν τη γυναίκα του Σιόρινα και την κόρη του Σιουρούλο. Τον Κώστα Μησιακούλη τον φωνάζανε Σουπερντέν, παραφράζοντας το super Konstanten – έτσι τον αποκαλούσαν γιατί υπήρξε καλός παίχτης στο μπέιζμπολ.

Είναι η χρυσή εποχή της Καστάνιανης, λίγο πριν ξεσπάσει ο δεύτερος μεγάλος πόλεμος στον οποίο οδηγούταν όλος ο κόσμος χωρίς εμείς στη γωνιά που ζούσαμε, να το πάρουμε χαμπάρι. Γι' αυτό και δεν πρόλαβαν να πάρουν τις καταθέσεις που είχαν στις τράπεζες κι έγιναν από τη μια μέρα στην άλλη πάμφτωχοι. Ο Τόλης Μησιακούλης που του έκαναν τεμενάδες στην Εθνική τράπεζα στα Γιάννενα σαν σπουδαίο πελάτη βρέθηκε ύστερα από τον πόλεμο στο πεζοδρόμιο, έξω απ' την ίδια τράπεζα, μ' ένα κασελάκι στο χέρι να βάφει τα παπούτσια των περαστικών για να επιβιώσει. Ο Γιάννης Κεχαγιάς ρευστοποίησε ένα ακίνητο που είχε αγοράσει στη Θεσσαλονίκη και του έμειναν τα χαρτονομίσματα που κάθε μέρα έχαναν τη μισή τους αξία. Έντρομος μην τα χάσει όλα, αγόρασε με ό,τι του απέμεινε τρία μουλάρια και προσπάθησε να επιστρέψει μ' αυτά στο χωριό. Τα χρήματά του, η περιουσία του έγιναν τρία μουλάρια απ' τα οποία ένα μόνο επεβίωσε μέχρι να φτάσει εκεί. Ο πόλεμος ανέτρεψε τα πάντα και βύθισε τον τόπο μας στην καταστροφή.

